

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Oryantasyon', Sahiplenme ve Diyalog

Ann-Kristin Jonasson**

1. Giriş

Türkiye'nin ilk olarak 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusu yapmasıyla açıkça gösterdiği Avrupa Topluluğu'na katılma isteği üzerine yıllar boyunca yapılan tartışmalardan sonra, 2005 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecine başlamıştır. Bu sürecin temelindeki önemli yönlerden biri Türkiye'nin demokratikleşme meselesidir. 1993 yılında Avrupa Birliği, üyeliğe bir koşul olarak Kopenhag Kriterleri'ni getirmiştir. Kopenhag Kriterleri'nin ilki siyasi kriterdir ve "[d]emokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve azınlık hakları da dahil olacak şekilde insan haklarına saygı gösterilmesini garanti altına alan kurumların istikrarı[nı]"¹ gerektirmektedir. AB'nin, üye olmak isteyen bir ülkenin bu siyasi kriteri ne ölçüde yerine getirdiğini belirlemesi o ülkenin AB'ye ilişkin statüsünde çok önemlidir. Bundan dolayı katılım süreci Türkiye dahil müzakere yapılan bütün ülkelerde demokratikleşme süreci ile yakın bir ilişki içindedir.

Bu nedenle demokrasi, Türkiye'nin AB katılım sürecinde hayati bir meseledir. Peki demokrasi meselesi katılım sürecinde nasıl konumlandırılmaktadır? Bu mesele süreci ve nihai sonucu nasıl etkilemektedir? Bu çalışmada Türkiye'nin AB'ye katılımı demokratik bir pencereden ele alınacaktır.

Demokrasi AB katılım sürecine çeşitli yollarla sınıflandırılabilir. Norm yayılımı hakkındaki sosyal yapılandırmacı söylem ve kalkınma işbirliğine ilişkin söylemden alınan dersler doğrultusunda, bu bağlamda üç faktörün öne çıktığı belirtilmektedir:

- Türkiye'nin AB üyelik projesine oryantasyonu. Bu faktör, AB'nin dayandığı değerlere (burada en önemlisi demokrasi) oryantasyonunu da kapsamaktadır;
- Sürecin içsel (yerli) sahipliği yani sürecin Türkiye tarafından belirlenme ve Türkiye'den etkilenme derecesi; ve
- Ortaklar arasındaki, özellikle de AB ile Türkiye'de hükümet dışındaki toplum kesimleri arasındaki, en önemlisi de AB ile siyasi muhalefet ve sivil toplum arasındaki diyalog.

Aşağıda oryantasyon, içsel sahiplenme ve diyalog terimlerinin bu bağlamda ne anlama geldiğinden ve demokrasi ile olan ilişkilerinden bahsedilecektir.

Oryantasyon

Oryantasyon, küresel aktör olarak uluslararası ilişkilerde önem kazanan ve AB ile ilişkili tartışmaları da içeren iki kavram olan norm yayılımı ve sosyalleşme hakkındaki genel kuramlardan yararlanmaktadır. Bu söylemde, "sosyalleşmenin amacı, aktörler için normları içselleştirmek böylelikle uyumu sağlamak için artık dış baskının gerekmemesidir"². Bundan dolayı, nihai amaç 'alıcıların' zihinlerinde normların içselleştirilmesidir, yani sosyalleşmenin gerçekleştirilebilmesidir. Ancak bu hemen olmamakta (olabilirse de) uzun bir sürecin ardından gelmektedir.

Bu noktada, alıcıların 'normu-alanlar' olarak görülmesi ve sadece AB'ye değil aynı zamanda norm-koyucu olarak AB tarafından savunulan değerlere de (bu durumda özellikle de demokrasi) yönelmedeki istekleriyle ilgilenilmektedir. Björkdahl bu alıcıları tanımlamak için Checkel'in "norm-alıcı" terimini kullanmaktadır³. Björkdahl, norm-alım sürecinin alıcılar açısından pasif bir durum anlamına gelmesine rağmen, "norm-alıcılarının sosyalleşme sürecinde pasif olarak görülmediklerini, normların seçiminde ve benimsenen normlar ile yerel normatif bağlam arasında normatif bir uygunluk oluşturulmasında etkin kabul edildiklerini, bu süreçten sorumlu tutulduklarını"⁴ vurgulamaktadır. Ancak yabancı normların benimsenmesi norm-alıcısının önündeki tek alternatif değildir. Björkdahl norm-alıcı açısından dört farklı yanıt kategorisi sıralamaktadır. Böylelikle "dış kaynaklı normatif baskı yeni normların benimsenmesi, yeni normların var olan yerel bağlama uyacak şekilde yerelleştirilmesi, direnç gösterilmesi ve aynı zamanda reddetme yoluyla karşılanabilir"⁵.

Bu görüşün genel dokusuna paralel olarak, bir norm, norm-alıcı tarafından 'alınmadığı' sürece yayılmış değildir. Bu noktada normların norm-alıcısı tarafından benimsenmesi, yerelleşmesi, onlara karşı direnç gösterilmesi ya da reddedilmesi sürecine daha fazla girmeden Türkiye'de AB üyeliği projesine ve bu projenin kapsadığı normlara özellikle de demokrasiye yönelme derecesi ele alınacaktır. Sosyalleşmenin nasıl gerçekleştiği sürecine odaklanmak yerine bu süreçte ilk adım olarak adlandırılan projeye ve normlara ilk uyum incelenecektir.

Bu bağlamda, AB'ye üye olmak için müzakere yapan bir ülkenin hem AB üyeliği projesine hem de demokrasi gibi AB'nin dayandığı değerlere yönelmek zorunda olduğunu ileri sürmekteyim. Bu türden bir yönelim başarıya giden yolda hayati görülmektedir.

Sahiplenme

Çoğunlukla kalkınma işbirliği söylemi ve uygulamalarından çıkan içsel sahiplenme kavramının önemi, aynı zamanda katılım sürecinde demokrasinin konumlandırması bağlamında da vurgulanmaktadır. "Kalkınma yardımının sürdürülebilir olabilmesi için alıcıların yardımın "sahibi" olması gerektiği"⁶ şeklindeki kalkınma işbirliği söylemine paralel olarak, burada, Türkiye'nin AB katılım sürecindeki içsel sahipliğinin başarıya giden yolda çok önemli olduğu belirtilmektedir.

Ancak içsel sahiplenme ne anlama gelmektedir? Bu soru terim kullanılmaya başlandığından beri kalkınma işbirliği söyleminin yakasını bırakmamaktadır. İçsel sahipliğin tanımı "resmi belgeler okunduğunda ya da hem verici hem de alıcı taraflardan yetkililerle konuşulduğunda belirsizliğini korumaktadır" ve "kalkınma sahipliğinin bu alandaki varolan durumla karşılaştığında daha da anlaşılması güç bir hal almaktadır"; aslında, ne akademik söylem ne de verici merciler bu karmaşık "sahiplenme" kavramına ilişkin kullanışlı bir tanım vermektedir⁷.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda sahipliğe pratik yönünden bakılmaktadır. Ortaklar politikaların belirlenmesi ve etkilenmesi sürecine ne dereceye kadar dahildir? Burada temel görüş şöyledir: projenin sahipliğine ilişkin tanımlanması güç bir his olacak şekilde sahipliğin sağlanabilmesi için projeye 'uygulamada' sahip olunması gerekmektedir. Yani sürecin çoğunlukla bizzat ortağın, bu durumda Türkiye'nin, ellerinde bulunması gerekmektedir. Bence ancak bu şekilde uygulanabilir (gerçekçi) bir sahiplenme olduğunda algılanması güç bir iç sahiplenme algısı doğacaktır.

Bundan dolayı, bu çalışmada, sürece dahil olan farklı aktörlerin sürece ne dereceye kadar sahip oldukları, süreci kimin işlettiği, süreçteki esasları ve öncelikleri kimin belirlediğine ilişkin olarak ele alınmaktadır. Öne sürülen iddia Türk aktörlerin, özellikle de Türk hükümetinin, süreci işletmedeki, süreçteki esas ve öncelikleri belirlemedeki rolü ne kadar büyük olursa sürece ilişkin sahiplenme algısının da o kadar büyük olacağı ve başarı ihtimalinin de o kadar artacağı yönündedir.

Artık AB üyeliğinin çok özel bir olgu olduğu ve üye olmak isteyen her ülkenin kurallara uyması gerektiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu doğrudur. Ancak bu durum Türk tarafından da sürece bir şeyler katıldığı anlamındaki içsel sahipliği engellememektedir.

Sahipliğin önemi “reformlar Türk projesi olmaktan çok Avrupalı olduğu, halk arasında yayılma desteği görmediği ya da iç sahiplenme algısından yararlanmadığı sürece katılım sürecinin hem daha zor olması hem de reformların zayıf bir şekilde kurumsallaşması beklenmektedir” diyor Kubicek tarafından da kabul edilmektedir⁸.

Diyalog

Diyalog kavramı ve bu kavramın demokrasi açısından önemi hem kalkınma işbirliği söyleminden hem de demokratikleşmeye ilişkin geleneksel kuramlardan yararlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere kalkınma işbirliği söyleminde ve uygulamada varılan sonuç projelerin başarılı olabilmesi için partner/ortak ülkenin bir sahiplenme algısına ihtiyacı olduğudur. Ancak burada tanımlanan sahiplenme, sürece ‘hükümetle ilgili’ olarak sahipliği işaret etmektedir.

Burada hükümete dair sahipliğin önemi kabul edilmekle birlikte demokrasi için katılım sürecinde, sürece dahil olduğunu hisseden toplumun tüm önemli kesimlerine yer verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Aslında demokratikleşme ve katılım sürecini yaşayacak olan tüm toplumdur. Bence bu tür bir dahil olma algısı diyalog yoluyla elde edilir. Toplumda öneme sahip tüm seslere kulak verilmesi gerekmektedir.

Tüm yönleriyle toplumu sürece dahil etmenin önemi Kubicek tarafından vurgulanmaktadır: “AB’nin Türkler [ile] çalışabilmesi, kabul edilebilir demokratik normların geliştirilmesi ve demokratik-yönelimli (democratically oriented) güçlerin kuvvetlendirilebilmesi durumunda Türkiye’de demokratik konsolidasyon dair daha umutlu olunabilir”⁹.

Toplumun farklı kesimlerinin sürece dahil edildiklerini hissedebilmeleri için kaygılarının dikkate alındığını hissetmeleri gerektiği ileri sürülmektedir. Diyalog olmadığı takdirde demokratikleşme ve katılım çok daha zor bir hal almaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmada hükümet dışında toplumun tüm kesimleriyle ilgili iki diyalog türüne odaklanılmaktadır: Siyasi muhalefetle ve sivil toplumla diyalog. Siyasi muhalefet ile sivil toplum arasında; siyasi muhalefet ve sivil toplum ile AB arasında ne dereceye kadar diyalog bulunmaktadır? Bizzat siyasi muhalefet ve sivil toplum gibi alternatif kesimlerin demokratikleşme sürecindeki etkisine literatürde çok önem verilmektedir. Bu bağlamda, bu kesimler aynı zamanda toplumun tüm kesimlerine giden bir kanal olarak da görülmektedir.

Oryantasyon-Sahiplenme-Diyalog: Kavramlararası İlişkiler

Dolayısıyla oryantasyon, içsel sahiplenme ve diyalog bu çalışmanın temel kavramlarını oluşturmaktadır. Ancak bu üç kavram birbirinden bağımsız değildir. Aksine, farklı açılardan birbirleriyle ve demokrasiyle ilişkilidir. Örneğin, sahiplenme, oryantasyona dayanmaktadır, çünkü sahip olunan şey oryantasyonun amaçladığı şeydir. Burada amaç AB katılımı ve AB ile ilişkili normların, özellikle de demokrasinin benimsenmesidir. Diyalog ise oryantasyonu sağlamaya yönelik bir araçtır ve daha geniş anlamda bir sahipliğin de temelini oluşturmaktadır. Ancak bu kavramları dikkatli bir şekilde tanımlamak suretiyle, bu araştırmanın amacı doğrultusunda aralarında yeterli düzeyde bir ayrıma gitmek mümkündür.

AB'nin oryantasyon, sahiplenme ve diyalog politikaları

Benim görüşüme göre oryantasyon, sahiplenme ve diyalog, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin temel önermeleridir. Şu da belirtilmelidir ki bunlar, bizzat Avrupa Birliği tarafından katılım sürecinde önemli olduğu belirtilen boyutlardır.

Katılım süreci, Kopenhag siyasi kriterinde belirtildiği üzere Türkiye'nin bir AB üyesi olmak istediği ve AB ile ortak temel değerleri olduğu (özellikle demokrasi), yani ülkenin AB üyeliğine yöneldiği (oryantasyonu) varsayımına dayanmaktadır. AB, Türkiye'nin daha önceden belirlenmiş AB kriterlerini yerine getirmesini talep etmektedir ve bu sürecin sahipliği Türk hükümetinin ellindedir. AB aynı zamanda sürecin, AB-Türkiye Sivil

Toplum Diyalogu aracılığıyla özellikle de sivil toplum ile kesintisiz 'diyaloga' dayanmasını gerektirmektedir.

2. AB-Türkiye İlişkilerinde Oryantasyon, Sahiplenme ve Diyalogun İncelenmesi

Bu nedenle oryantasyon, sahiplenme ve diyalog başarılı bir katılım süreci için pek çok açıdan hayati önem taşımaktadır. Ancak bu önkoşullar ne dereceye kadar elverişli durumdadır? Türkiye'nin AB ve onun değerlerine, özellikle de demokrasiye oryantasyonu ne derecede gerçekleştirmiş? Türkiye ne dereceye kadar önceden belirlenmiş kriterleri yerine getirmeyi amaçlayan süreci kabul etmiş, sahip olmuştur? Ve hangi dereceye kadar AB ile Türkiye'deki siyasi muhalefet ve sivil toplum arasında bir diyalog bulunmaktadır? Bu konulardaki sıkıntılar katılım sürecindeki sıkıntıları açıklayabilir mi?

Bu bölümde, hem Türkiye hem de AB tarafından farklı kesimlerin oryantasyon, sahiplenme ve diyalog ile ilgili 'algıları' analiz edilecektir. Her iki tarafta merkezde bulunan insanların Türkiye'nin oryantasyon ve sahiplenme kadar AB'nin Türk siyasi muhalefeti ve sivil toplumla olan diyalogunu nasıl gördükleri incelenecektir. Bu inceleme, Türk hükümetinden, muhalefet ve sivil toplumundan temsilciler ile Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve Komisyonun Türkiye nezdindeki delegasyonu ve Avrupa Parlamentosu'ndan temsilcilerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır.¹⁰

2.1 Oryantasyon

Türk tarafındaki algılar

AB üyeliği ve demokrasi konusunda, Türkiye'de farklı alanlarda, farklı şekillerde de olsa temel bir oryantasyon söz konusudur¹¹. Ancak genel olarak AB'nin hem üyeliğe yönelik geniş popüler desteği hem de Türkiye'de demokratik reformları teşvik etmek amacıyla yapabileceği daha fazla şey olduğuna inanılmaktadır.

Türk hükümet temsilcileri Türkiye'de Avrupa, AB ve AB'nin demokrasi gibi standart ve değerlerine ilişkin sivil bir oryantasyon olduğunu vurgulamaktadır. Hükümet temsilcileri Türkiye'deki demokrasinin Cumhuriyetin temellerine derinden kök salmış olmasına rağmen demokratikleşmenin kolay olmadığını ifade etmektedir. Bu nedenle Türkiye

demokratikleşmelidir ve bunu AB üyeliği olmasa da yapmalıdır. Bu yüzden hükümet temsilcileri AB üyeliğinin değil, demokrasinin daha yüksek hedef olduğunu kabul etmektedir. Ancak, katılım sürecinin Türkiye'nin demokratikleşmesi için iyi olduğunu ve Türkiye'nin bu anlamda AB standartlarını yakalamasına yardımcı olduğunu ifade etmektedirler.¹²

Yine de hükümet temsilcileri AB'nin Türkiye'ye karşı duruşundaki belirsizliğin Türkiye'de halkın AB üyeliğine bakış açısına yansıdığını belirtmektedir. AB'ye yönelik halkın gösterdiği oryantasyon AB tarafından sergilenen tepkilere bağlıdır. AB Türkiye'ye karşı olumsuz olursa, Türk halkı da AB üyeliğine daha az destek vererek bu duruma tepki göstermekte ve hükümetin reformlara devam edebilmesini zorlaştırmaktadır. Fakat hükümet AB yanlısı eğilimini sürdürmektedir.

Sivil toplum temsilcileri Türkiye'de demokrasinin tartışılmasına ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Aslında, sivil toplum temsilcilerinden birine göre "toplumun bazı kısımları için demokrasi yeni bir dünyadır"¹³. Bundan dolayı demokrasinin Türkiye'de enine boyuna tartışılması gerekmektedir ve "demokrasi sözcüğünü tartışmanın en iyi yolu katılım sürecidir"¹⁴. Sivil toplum temsilcisi, bu açıdan bakıldığında, katılım sürecinin Türkiye'nin demokratikleşme sürecini geliştirdiğini belirtmektedir.

Her ne kadar Türkiye'de demokrasi ve insan hakları meselelerine ilişkin gelişmeler kaydedilmiş olsa da, sivil toplum temsilcilerine göre AB hükümetin demokratik reformlarını yeterince desteklememiştir. Temsilciler AB'nin şartlılık ilkesi konusunda açık bir duruş sergilemesi ve Türkiye'nin standartları yerine getirdiği takdirde üye olacağını ilan etmesi durumunda bunun demokratikleşme süreci için çok faydalı olacağını ve sivil toplum örgütlerinin süreci destekleme çabalarına çok yardımcı olacağını belirtmektedir.

Demokrasiye ilişkin meselelerde muhalefetin farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. Muhalefet sözcüsü Türkiye'nin hali hazırda gerçek bir demokrasi olduğunu ifade etmektedir. Geçmişte bazı problemler yaşasa da Türkiye bu problemleri diğer tüm demokrasilerin yapacağı şekilde bertaraf edebilmiştir. Ancak muhalefet yine de katılım müzakerelerinden kaynaklanan reformları -kendilerine göre her zaman Avrupa standartlarına uygun olmasa da- desteklemektedir.

Özellikle muhalefet sözcüsü AB'nin Türkiye'de laikliğe yönelik büyük bir tehdidin olduğunu fark etmemesinden yakınmaktadır. Adalet ve

Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin demokrasi noktasında verdiği vaatle AB'yi kandırdığına ve AB'nin bu noktada yanlış yönlendirildiğine işaret etmektedir. Türkiye'de Avrupa standartlarının hakiki savunucusu muhalefet partisi konumundaki sosyal demokrat parti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'dir¹⁵. Muhalefet demokrasi noktasında yüksek standartlar talep etmektedir, ancak bu standartların 'laik' olmasını istemektedir. Ancak muhalefet sözcüsüne göre AB bu durumun farkında olmadığı için süreç demokrasi doğurmayacaktır.

Muhalefet sözcüsü tüm bu problemlere rağmen Türkiye için AB üyeliğinden başka bir alternatif olmadığını altını çizmektedir.¹⁶ Türkiye'nin AB üyesi olmaması durumunda yüzünü Orta Doğu'ya çevirme riski vardır ve bu durum hem Türkiye hem de AB için zararlı olacaktır. Muhalefet sözcüsü aynı zamanda, hükümetin reform sürecini, AB'nin Türkiye'yi kabul edip etmeyeceğine bakmaksızın devam ettireceğine inanmamaktadır. Nitekim muhalefet sözcüsü "böyle söylüyorlar, çünkü yurt içindeki siyasi varlıkları için Avrupa ve Amerikalıların desteğine ihtiyaçları"¹⁷ var diyerek bu konudaki görüşünü ifade etmektedir. Bundan dolayı, Türkiye'nin Avrupalılaştırılması için AB üyeliği çok önemlidir.

Avrupa tarafındaki algılar

Avrupa açısından bakıldığında da Türkiye'de AB ve demokrasiye yönelik bir oryantasyonun söz konusu olduğu noktasında görüş birliği vardır. Ancak AB temsilcilerine göre bu oryantasyon bir örnek olmaktan uzaktır.

Bu sebeple AB temsilcileri, Türkiye'nin ya da en azından Türk hükümetinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş idealleriyle de uyumlu olan AB üyeliğine ilişkin temelde bir yönelim (oryantasyon) sergilediğini düşünmektedir. Fakat AB temsilcileri aynı zamanda bu açıdan müzakere yapılan bir ülkede benzeri yaşanmamış derecede görüş birliği olduğuna dikkat çekmektedir. AB temsilcilerine göre Türkiye'de demokratikleşme meselesine ilişkin tezat görüşler vardır ve bu durum birbiriyle yakından ilişkili olan katılım ve demokratikleşme sürecini daha da zor hale getirmektedir. Aynı zamanda, AB temsilcileri Türkiye'nin bağlılığının zamanla değiştiğine dikkat çekmektedir. Türkiye müzakere tarihini alana kadar kriterleri karşılama noktasında gerçekten çaba göstermiştir. Ne var ki müzakereler başladığından beri işler değişmiştir.

AB açısından bakıldığında, AB temsilcileri AB'nin Türkiye ile müzakerelere devam etme noktasında genel bir taahhüdün olduğunun ve AB'nin demokratikleşmiş bir Türkiye'nin üyeliğinden faydalanabileceği pek çok sebebin olduğunun altını çizmektedir. Ama AB temsilcileri aynı zamanda AB'nin Türkiye'ye ikili (çifte) bir mesaj verdiğini de kabul etmektedir: reformlar yapılmalı, ama katılım garanti değil. Çünkü bazı üye devletler katılım sürecine karşı çıkmaktadırlar. Bu durum AB'nin çıkarları açısından zararlı olarak görülmektedir. Aynı zamanda AB temsilcileri, söz konusu demokrasi olduğunda AB'nin taleplerinin eski aday ülkelere göre bu defa daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Fakat AB temsilcileri Türkiye'nin bu tür nedenleri reformlara devam etmeme sebebi olarak kabul edemeyeceğini vurgulamaktadırlar.

Bu bağlamda, bir Avrupa Komisyonu (Komisyon) yetkilisinin şu ifadesini unutmamak gerekir: kriterleri müzakerelere başlayabilecek kadar yerine getirse bile "Türkiye şu an için kriterlere tam olarak uymamaktadır"¹⁸. Nitekim AK yetkilisi, kriterleri tamamen yerine getirmeden katılım müzakerelerinin başlatılmasının bu anlamda bir ilk olduğunu vurgulamaktadır. Bu açıdan Türkiye'ye başlangıçta pozitif ayrımcılık yapılmıştır. AK yetkilisi Türk tarafının bunu unutmaması gerektiğine işaret etmektedir.

2.2 Sahiplenme

Türk tarafındaki algılar

Türk tarafından bakıldığında sahiplenme farklı düzeylerde farklı olarak algılanmaktadır. Hükümet temsilcileri katılım sürecine ilişkin esasların AB tarafından (öncelikle de Komisyon tarafından) belirlenirken -Türkiye'nin koşullarının yeterince hesaba katılmadığına ilişkin şikayetler olsa bile- katılım sürecinin gerçek akışında Türkiye'den de katkı yapılmasının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Bundan dolayı hükümet yetkilileri katkıların çoğunun nerede mümkün olacağına ilişkin farklı fikirler taşıyabilirler, AB -öncelikle de Komisyon- süreçte Türkiye'nin kaygılarına kulak vermektedir. Genel olarak hükümet yetkilileri Türkiye ve Komisyon arasında katılım sürecine ilişkin büyük ölçüde rıza ve karşılıklı anlaşmanın bulunduğunu iddia etmektedir.

Ancak, hükümet temsilcilerine göre konu Konsey ve dolayısıyla üye devletler olduğunda işler değişmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki söz konusu nihai üyelik meselesi olduğunda Türkiye tarafından bir katkı

mümkün değildir. Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin nihai karar tamamen AB üye devletlerinin elindedir. Hükümet temsilcileri buna dayanarak üyeliğin nihai şartlarının belirlenmesinde temel bir asimetrisinin olduğunu ifade etmektedir. Nihai güç AB üye devletlerinin elinde olduğu için katılım süreci aslında bir müzakere değildir: "Türkiye üye olmak istiyorsa, kuralları kabul etmek zorundadır". Bu açıdan bakıldığında durum tıpkı "briç oynamak" gibidir.¹⁹

Ancak hükümet yetkililerine göre sorun, kural ve şartların değişken ve muğlak bir niteliğe sahip olmasıdır ve bu durum da "katılım sürecini zorlaştırmaktadır".²⁰ Özellikle Kopenhag siyasi kriteri bu açıdan bir örnektir. Bir hükümet temsilcisi Kopenhag siyasi kriterinin genel anlamda açık olmasına rağmen "açık ölçütlerin olmadığını ve pek çok açıdan oldukça keyfi olduğunu"²¹ ileri sürmektedir. Nitekim üst düzey bir hükümet yetkilisi "tam olarak kimse ne anlama geldiğini"²² bilmiyor diyerek görüşünü dile getirmiştir. Hükümet yetkililerine göre bu değişkenlik kabul edilemez.

Ancak Kopenhag siyasi kriterinde karşılaştırma ölçütü olmamasına rağmen, biri siyasi meselelerle ilgili olmak üzere Müktesebat fasıllarının izleme raporlarında ölçütler belirlenmiştir (Fasıl 23: Yargı ve temel haklar). Bu durum katılım müzakerelerinde bir yeniliktir. Kopenhag siyasi kriteri bu açıdan belirsiz olsa da hükümet yetkilileri belirsizliğinin bir sınırı olduğunu ifade etmektedir.

Muhalefet sözcüsü katılım sürecinde Türkiye'nin önceliklerinin AB tarafından belirlendiğini ve çok özel bir Türk katkısının da sürece dahil olduğunu: "Süreci AB tanımlıyor. Türkiye'deki birtakım küçük radikal grupların etkisiyle..."; şeklindeki ifadesiyle burada muhtemelen hükümete ve hükümet bağlantılı çevrelere bir gönderme yapılmaktadır²³. Bundan dolayı muhalefet sözcüsü şu yorumu getirmektedir: "Bu durum bir anlamda tek yönlü bir yol gibidir. Genelde Türkiye'deki bazı radikal, temsilci olmayan insanlara çok fazla güveniyorlar ve onların söylediklerine inanma eğilimindedir"²⁴.

Muhalefet sözcüsüne göre AB'nin politikalarında başka birçok belirsizlik vardır. İlk olarak, Kopenhag kriterleri belirsiz niteliktedir ve böyle olması bir amaca hizmet etmektedir: "Kriterler yeterince detaylı değildir. Belirsiz olduğu için de her zaman için ülkenin Kopenhag kriterlerini yerine getirmediğini ileri sürebilirsiniz. Belki de kasıtlı olarak oldukça belirsiz, üstü kapalı bir şekilde yazılmışlardır... Her zaman için bir ülkenin Kopenhag kriterlerini yerine getirmediğini ileri sürebilirsiniz, çünkü

kriterler belirli değil”²⁵. Bu nedenle muhalefet sözcüsüne göre, AB, üye devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve bu anlamda Türkiye ile olan ilişkilerinde belirsizliği kullanmaktadır.

Türkiye'deki sivil toplum temsilcileri katılım sürecin çok içinde değildir ve bundan dolayı da bu konu hakkında söyleyebilecekleri kısıtlıdır.

AB tarafındaki algılar

AB temsilcileri Türkiye'nin farklı derecelerde olsa da katılım sürecinin iskeletini oluşturan farklı belgelere - katılım ortaklığı ve Türkiye'nin yanıtı, ilerleme raporu ve izleme süreci dahil olmak üzere - katkı yapma fırsatının olduğunu söylemektedir.

AB yetkilileri Katılım Ortaklığı Belgesi'nin resmi olarak Türkiye'den katkı olmaksızın oluşturulduğunu ileri sürse de, AB belgenin oluşturulmasından önce Türkiye ile diyalog halindeydi. Dolayısıyla Türkiye Katılım Ortaklığı belgesinin oluşturulması sürecine resmi olarak dahil değildir. Fakat Komisyon'dan yöntem konusunda bilgi istense de Türkiye'nin bağımsız bir şekilde yaptığı AB Müktesebatı'nın Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı yoluyla bir tepkide bulunması beklenmektedir. Bu belge 2007 yılında bağımsız olarak Türkiye tarafından oluşturulan yol haritası ile aynı şey değildir. Ulusal Program içeriği AB tarafından belirlenirken Yol Haritası kendi zaman çizelgesi tercihi doğrultusunda Türkiye tarafından belirlenen önceliklerden oluşmaktaydı. Uygun bir Ulusal Program 31 Aralık 2008 tarihinde kabul edilmiştir.

İlerleme Raporu Katılım Ortaklığı ile ilişkilidir. Bu raporun amacı Türkiye tarafından yapılanları takip etmektir ve bu takip etme süreci özellikle de siyasi kriter ve demokratikleşme anlamındadır. Ancak Türkiye İlerleme raporuna katkı yapsa da bu rapor “bir Komisyon belgesidir”²⁶.

Müzakerelere gelince fasılların izleme süreci de AB tarafından yönlendirilmektedir. Ancak AB temsilcilerine göre bunlar Türkiye ile yakın temas halinde oluşturulmaktadır ve müzakere sürecinde Türkiye ile AB arasında sürekli sözleşmeler yapılmakta ve diyalog bulunmaktadır. Nitekim Konsey temsilcileri Türkiye'nin resmi olarak teslim edilmeden önce izleme raporlarının içeriğini bildiğini ifade etmektedir.

Ancak AB temsilcileri süreçte Türk katkısının sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Komisyon yetkilisi müzakerelerin anlamının “Türkiye’nin tüm AB mevzuatını kendi bünyesinde özümsemesinin gerektiği, bunun bir aktarım meselesi olduğu ve büyük ölçüde de teknik bir mesele”²⁷. Olduğu ifade etmektedirler. Dolayısıyla, müzakereler “Türkiye’nin bunu, bunu ve bunu yapma konusunda bağlılık göstermesiyle ilgilidir”²⁸. Bundan dolayı, neticede standartları belirleyen ve karar yetkisine sahip olan AB’dir ve Türkiye buna uymak zorundadır.

2.3 Diyalog

Türk tarafındaki algılar

Türk tarafından bakıldığında diyalogun temelde AB ve Türk hükümeti arasında gerçekleştiği ileri sürülmektedir. AB ve muhalefet ile sivil toplum arasındaki diyaloga ilişkin fikirler farklılık göstermektedir.

Türk hükümet temsilcileri partnerler/ortaklar arasında karşılıklı bilgi eksikliğinden yakınmaktadır. AKP parlamento üyesine göre, AB tarafında bilgi eksikliği özellikle bir problem teşkil etmektedir; çünkü AB karar mercilerini “Türkiye hakkındaki bilgileri çok sınırlıdır. Hakkında aslında bir şey bilmedikleri bir ülke hakkında kararlar almaktadırlar”²⁹. Dahası, AKP Parlamento üyesi AB’nin diyalogu gerekli görmediğine, çünkü bu konuda bir çaba göstermediğine inanmaktadır.

Diğer hükümet yetkilileri aynı zamanda “Türk halkının da AB hakkında hemen hiç bilgisinin bulunmadığına”³⁰ işaret etmektedir ve bu durum pek çok yanlış anlaşılmalara neden olmaktadır. Ancak AKP Parlamento üyesinin aksine, Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi bu konuda “Komisyonun yardımcı olduğunu” belirtmektedir ve örneğin sivil toplum diyalogu ve diğer farklı projelere gönderme yapmaktadır³¹.

Muhalefet tarafına gelince, üst düzey Türk delegasyon yetkilisi “muhalefetin [...] bir kenara atıldığını [...] ileri sürdüğünü”³² belirtmektedir. Ancak, yetkili bu görüşe katılmamaktadır ve “nihayetinde [...] süreçten sorumlu olan hükümet ve Parlamento’da her şeyi tartışıyorlar”³³ diyerek görüşünü ifade etmektedir. Aynı şey sivil toplum için de geçerlidir. Yetkili, sürecin “çok açık ve şeffaf olduğunu, sivil toplumla her şeyi paylaştıklarını”³⁴ belirtmektedir.

Hükümet temsilcileri genel olarak, her iki taraf hakkında daha fazla bilgi bulunmasının faydalı olacağını, ancak diyalog için, aynı zamanda da muhalefet ve sivil toplum için en azından bazı alanların bulunduğunu ileri sürmektedir.

Delegasyon yetkilisi tarafından sözü edilen muhalefet sözcüsü AB'nin ana muhalefet grubuyla temas halinde olmadığını belirterek şu yorumda bulunmuştur: "Sanki biz yokmuşuz gibi"³⁵. Muhalefet sözcüsüne göre bu durum hem önceliklerin belirlenmesinde, hem gelişme raporunun oluşturulmasında, hem de diğer meselelerde geçerlidir. Muhalefet sözcüsüne göre bu iletişim eksikliği çok gariptir çünkü temelde muhalefet her ne kadar bazı zamanlarda "kendi ülkemizin çıkarlarını koruma" gereği duysa da muhalefet ve AB "aynı hedefleri taşımaktadır ve benim partim söz konusu olduğunda aynı değerlere sahiptir"³⁶.

Dolayısıyla, muhalefet sözcüsü AB'nin "diyaloga...daha iyi iletişime"³⁷ odaklanması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim AB "herkesle konuşmak" zorundadır ve bu "eşit temelde samimi bir diyalog"³⁸ olmalıdır. Muhalefet sözcüsüne göre şu anda bu tür bir diyalog bulunmamaktadır³⁹.

Aynı zamanda sivil toplum temsilcileri de AB'nin kapsamlı bir diyalog arayışı içinde olmadığını ileri sürmektedir. AB böyle yapmak yerine sadece kendisinin belirlediği birkaç çıkara odaklanmaktadır. Sivil toplum temsilcilerine göre AB özellikle Kürt meselesinin üzerinde durmaktadır. Sivil toplum temsilcileri bu durumda genel olarak toplumda önemli meselelerin AB tarafından ihmal edilme riskinin bulunduğu işaret etmektedir. Sivil toplum temsilcileri aynı zamanda, AB'nin tam olarak sivil toplum kuruluşu (STK) olmayan, aslında "HBSTK" (Hükümet Bağlantılı STK) ya da "ABSTK" (Bir amaca hizmet etmeyen, ama AB fonlarına bağlı) olan sivil toplum kuruluşlarını finanse etmeye yönelik güncel sisteminde bulunan riske de dikkat çekmektedirler. Ayrıca, sivil toplum temsilcileri AB'nin bürokratik gereksinimleriyle başa çıkabilmek için yüksek bir kapasite gerektiğini, bu durumun da küçük STK'ların AB fonu almasını imkânsız hala getirme riski taşıdığını ifade etmektedir. Sivil toplum temsilcilerine göre bu tür araçlar Türkiye'de canlı bir demokrasi tartışmasını geliştirmemektedir.⁴⁰

AB tarafındaki algılar

AB temsilcileri AB'nin, özellikle Komisyon ve Ankara'daki Delegasyon yoluyla hem siyasi muhalefetle hem de sivil toplumla iletişim kurma noktasında elinden geldiğini yaptığını ileri sürmektedir.

Ancak yine AB temsilcileri, bu anlamda belirli problemler yaşandığını ve problemlerin özellikle de muhalefetle diyalog noktasında yaşandığını kabul etmektedir. Konsey temsilcisi, AB ve Türk halkı arasındaki iletişim eksikliği meselesinin Türkiye tarafından büyütüldüğünü ifade etmektedir. Bundan dolayı, Konsey temsilcisi görüşünü şu şekilde ifade etmektedir: "Anlayış elde etme konusunun belki de gerektiği kadar öncelikli hale getirildiğini düşünmüyorum"⁴¹. Muhalefetle iletişim noktasında Avrupa Parlamentosu yetkilisi şu şekilde bir itirafta bulunmaktadır: "CHP ile iletişim problemlerimiz var. Bu konu kesin. Hangi tarafın hatalı olduğunu söylemek zor ama kesinlikle çabalıyoruz. Ancak bazı görüş farklılıkları mevcut [...]"⁴².

Fakat AK yetkilisi, sivil toplumla ilgili olarak, AB'nin sadece azınlık hakları ve Kürt meselesi gibi belirli alanlara yoğunlaştığı fikrine "Bizim yapmak istediğimiz bu değil"⁴³. Diyerek katılmamaktadır. Bununla birlikte AB yetkilileri Türkiye'de sürecin dışında tutulma hissinin yaygın bir şey olduğunu, çoğu STK'nın bu konudan şikayetçi olduğunu ifade etmektedir.

3. Tartışma: Türkiye'nin Katılım Sürecinde Oryantasyon, Sahiplenme ve Diyalog

Bu algılar doğrultusunda Türkiye'de başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin temel önkoşulları olarak oryantasyon, sahiplenme ve diyalog hakkında neler söylenebilir? Benim fikrime göre, oryantasyon, sahiplenme ve diyaloga yönelik algılar, bu birbiriyle yakından ilişkili süreçlerin doğasında bulunan bazı problemlere neden olmaktadır ve bu problemler de süreçler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır.

İntibak konusunda, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin Türkiye'de AB üyeliği projesine ve AB değerlerine, özellikle de demokrasiye oryantasyonun bir önkoşul olduğu ifade edilmiştir.

Türkiye açısından bakılacak olursa, Türkiye'de genel olarak Avrupa'ya yönelik temel bir oryantasyonun söz konusu olduğu açıktır. Ne var ki, Türkiye'de aynı zamanda peşinden koşulan şeyin tam olarak ne olduğu

konusunda ciddi anlamda bir anlaşmazlık bulunmaktadır: AB üyeliği mi yoksa demokratikleşme mi? Hükümet algısında olduğu gibi bu iki yönelim bir arada bulunabilir. Ama AB katılım sürecini demokrasiyi geliştiren bir süreç olarak görmeyen muhalefet örneğinde olduğu gibi bu iki yönelim illa ki bir arada bulunmak zorunda değildir. Bu durum birkaç açıdan problem teşkil etmektedir. İlk olarak, böyle bir algı –katılım sürecini demokratikleşme sürecinden ayırma- ve sadece katılım sürecine odaklanmak, oryantasyonu AB'nin tutumlarına bağlı bir hale getirmektedir. Çünkü nihai amaç demokratikleşme değil AB üyeliğidir. Bu demokratikleşme süreci için elverişli bir durum değildir.

Türkiye'deki demokratikleşme sadece AB katılım sürecine bağlı kalmaz. Türkiye, her ne kadar AB üyeliğini amaçlasa da en önemli hedefin demokrasi olduğunu anlamalıdır. AB üyeliğinden önce mutlaka demokratikleşmenin olması gerekirken, öncelikli olarak AB üyeliğinin peşinden koşmanın kesinlikle demokratikleşmeyi geliştirecek bir şey olduğu söylenemez.

Türk toplumunun tamamında, Türkiye için demokrasinin ne olduğu tüm ayrıntılarıyla tartışılmalı ve desteklenmelidir. AB üyesi olunsun ya da olunmasın ve Türkiye'nin aday olma ihtimali olsun ya da olmasın demokratikleşme süreci Türk toplumunun geniş kesimlerine kök salmalıdır. Her alanda bu gereklilik tanınmalı ve bu gereklilik uğruna çalışmalar yapılmalıdır. Hükümetin hem sözde hem faaliyette demokratikleşme için çabalaması ve bunu AB'nin tutumları ne olursa olsun yapması gerekmektedir. Katılım öncesi dönemde reform faaliyetleri çok fazlayken, bu hız ciddi oranda yavaşlamıştır. Diğer yandan son girişimler yeni bir itici güç görevi görebilir. Muhalefetin demokratikleşme uğruna çaba göstermelidir ve sadece sözde kalınmalı, fiilen gösterilmelidir. Nihayetinde demokratik reformlar AB için değil Türkiye için yapılmalıdır.

Fakat bu durum katılım müzakerelerinde sahiplenme meselesi ile ilgili başka bir sorunsala neden olmaktadır. Bu çalışmada, başarılı bir demokratikleşme ve katılım sürecinin önkoşullarından birinin de sürece yönelik içsel sahiplenme, yani Türkiye'nin asıl süreç üzerindeki etkisi olduğu belirtilmiştir.

Her ne kadar demokratikleşmek, demokrasiyle ilişkili reformların bizzat demokratikleşmekte olan ülke tarafından belirlenmesi anlamında bir içsel sahipliği gerektirse de katılım sürecinde demokratikleşme sürecinin belirleyicisi AB'dir. Süreç boyunca belirli noktalarda katkı sağlamasına izin

verilmesine rağmen Türkiye demokratikleşme sürecinin 'şoför koltuğuna konulmamakta' ve kendi demokratikleşme sürecinin içeriğini kendisi belirleyememektedir. Aksine, öncelikleri belirleyen ve standartları koyan AB'dir ve AB üyeliğine ilişkin nihai karar bu standartlar doğrultusunda verilecektir. Ancak AB açısından demokratikleşme ile Türkiye'nin asıl tercih edeceği demokratikleşme arasında potansiyel bir çelişki de bulunmaktadır. Dolayısıyla, içsel sahiplenme sınırlı düzeydedir. Kelimenin gerçek anlamıyla bir 'müzakere' söz konusu değildir, çünkü Türkiye'nin genel itibarı ile süreç üzerinde hemen hiç etkisi bulunmamaktadır.

Müzakerelerin nihai sonucu, AB'nin tek taraflı olarak Türkiye'nin AB kriterlerini yerine getirdiğini telakki etmesine bağlıdır. Kriterleri AB belirlemektedir ve bu kriterlerin ne anlama geldiği her zaman için açık değildir. Nitekim AB'nin demokrasiye ilişkin tanımı net değildir ve yoruma açıktır. Bu bağlamda, AB temsilcilerinin, bizzat üye devletler tarafından her zaman yerine getirilmeyen standartların konduğunu kabul etmesi dikkate değerdir. Fakat yorum yetkisine sahip olan Türkiye değil AB'dir. Her ne kadar kriterler değişken olsa ve bir anlamda konum değiştiren bir hedef gibi olsa da, Türkiye bu kriterleri yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan ortaya çıkacak bir demokratikleşme sürecinin sürdürülebilir olup olmayacağı ise belirsizliğini korumaktadır.

Sahiplenme açısından bakıldığında ise Türkiye'nin hedefin seçimi üzerinde (AB üyeliği) bir sahipliği söz konusu iken, bu hedefin nasıl elde edileceğine ilişkin hemen hiç sahipliği bulunmamaktadır. Burada AB tek maliktir. Türkiye Yol Haritasının Türkiye tarafından sürece ilişkin sahipliği devralma girişimi olduğu ifade edilebilir. Ama bu harita AB tarafından kabul edilmemiştir.

Peki, bu problemler nasıl çözülmelidir? Bir anlamda bu problemlerden bazıları katılım sürecinin doğasında vardır ve üstesinden gelmek zordur. Bununla birlikte Türkiye'nin sürece ilişkin içsel sahipliği elde edebilmesi için, AB, Türkiye'nin kendi demokratikleşme sürecini algılama şekline hassasiyet gösterebilir; Türkiye bağlamında demokrasinin genel olarak ne düzeyde olduğunu ve ne olabileceğini Türkiye ile tartışabilir. Bu düşünceler ve iç tartışmalar katılım sürecine yansımalıdır. AB aynı zamanda Türkiye'yi kriterlere ilişkin değerlendirilirken adil olmalı ve belirlenen kriterler (çok fazla) yoruma açık olmamalıdır.

Problemlerin üstesinden gelmenin diğer bir yolu ise katılım öncesinde sağlam temelli, içsel olarak sahiplenilmiş bir demokratikleşme süreci

oluşturabilmek için Türkiye'de hükümetin dışındaki kesimlerle, özellikle de siyasi muhalefet ve sivil toplum ile daha kapsamlı bir diyalog geliştirmek olabilir. Demokrasi sağlam temelli olmazsa ve içselleştirilmezse incelememizin başında belirtilen önkoşullar doğrultusunda bu durum demokratikleşme ve katılım açısından bir tehdit unsuru olacaktır.

AB muhalefet ve sivil toplum ile bu türden bir diyalog yürütüyor mu? AB'nin bu konudaki çalışmaları çok eksik görünmektedir⁴⁴. Muhalefet, AB ve kendileri arasındaki iletişimin sıkıntılı olduğundan yakınmakta ve çoğu AB temsilcisi de bunu kabul etmektedir. Fakat muhalefetin de katılım öncesinde demokratikleşme sürecine dahil olması gerekmektedir. Sivil topluma gelirse, AB'nin bazı çıkarları ön plana çıkardığı ve aslında sivil toplum ruhuna aykırı bir STK alanı oluşturduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bu durum, demokratikleşme açısından elverişli bir durum değildir.

Sonuçta demokratikleşme sürecinden geçecek olan ve eğer başarıyla tamamlarlarsa Avrupa Birliği üyesi olacak olan tüm Türk toplumdur. Bunun olabilmesi için bu süreçte oryantasyon, sahiplenme ve diyalogun sağlanması gerekmektedir.

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ

Sonnotlar:

* Makalenin orijinal başlığında bulunan 'Orientation' terimi Türkçe'de yönelim, uyumlanma, belli bir çevreye uyum sağlama, alışma, konumlandırma olarak kullanılmaktadır. 'Orientation' bu makalede de bu ve benzeri anlamlarda kullanıldığı için Türkçe çeviride oryantasyon kelimesi tercih edilmiştir. Çalıştayda sunulan bildirinin çevirisi olan bu makalenin orijinal (İngilizce) versiyonu da uluslararası dergilerde yayınlanma sürecine girmiştir.

** Küresel Çalışmalar (School of Global Studies), Gothenburg Üniversitesi.

¹ Avrupa Birliği resmi internet sitesi, Avrupa terimler sözlüğü http://europa.eu/scadplus/glossary/accesion_criteria_copenhagen_en.htm, Erişim tarihi 01.07.2009.

² Thomas Risse ve Kathryn Sikkink, "The socialization of international human rights norms into domestic practices: introduction", Thomas Risse, Stephen C. Ropp ve Kathryn Sikkink (der.) *The Power of Human rights. International Norms and Domestic Change*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), içinde [s.11], s: 1-38.

³ Annika Björkdahl, "Norm-maker and Norm-taker: Exploring the Normative Influence of the EU in Macedonia". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 10, 2005, s: 257-278; Annika Björkdahl, "The European Union – A Normative Power in the Western Balkans. A theoretical framework and an empirical illustration", 30.10.2006 tarihinde Göteborg Üniversitesi, Siyaset Bilimi bölümü tarafından düzenlenen Uluslararası Seminer'de (International Seminar, Department of Political Science, Göteborg) sunulmuş Konferans Bildirisi.

⁴ Björkdahl, "The European Union – A Normative Power in the Western Balkans", [s. 9].

⁵ Björkdahl, "Norm-maker and Norm-taker", [s. 274], italik (sağa yatık) ifade eklenmiştir.

⁶ Clark C Gibson, Krister Andersson, Elinor Ostrom ve Sujai Shivakumar, *The Samaritan's Dilemma: The Political Economy of Development Aid*. (Oxford: Oxford University Press, 2005), [s.7].

⁷ a.g.e, [s. 12, 13].

⁸ a.g.e, [s. 362].

⁹ a.g.e, [s. 362].

¹⁰ Türk tarafından bir AKP Parlamento üyesi ve Türk hükümetini temsil eden üç merkezi olarak yerleştirilmiş hükümet görevlisi (Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan bir uzman, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'nde çalışan bir uzman ve Avrupa birliği Türk daimi temsilcilğinde çalışan bir uzman) davet edilmiştir. Muhalefetten ise bir CHP Parlamento üyesiyle görüşülmüştür. Sivil toplumdaki üç temsilciyle görüşülmüştür. Bunlardan biri demokrasi alanında çalışan bir sivil toplum kuruluşundan, diğer ikisi ise insan hakları alanında çalışan sivil toplum

kuruluşlarındandır. Türk görüşler için faydalanılanlar arasında: Asli Toksabay Esen ve H. Tolga Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey towards EU-Turkey Relations: Consensual Discord or Contentious Accord?", Nathalie Tocci (der.) *Talking Turkey in Europe: Towards a Differentiated Communication Strategy*. Talking Turkey II IAI-TEPAV Project. (Roma, Istituto Affari Internazionali, 2008) içinde s: 175-197. AB tarafında tüm merkezi kurumlardan – Avrupa Konseyi (İsveç çalışma grubu temsilcisi), Avrupa Komisyonu ve Türkiye Delegasyonu ve Avrupa Parlamentosu- ilgili bir yetkili ile görüşülmüştür. Görüşülen kişiler merkezilik çerçevesinde seçilmiştir. Görüşlerinin temsil ettikleri kurumun göstergesi olduğu varsayılmıştır. Bazı kişiler isimlerinin saklı kalmasını istediği için herkesin ismini gizli tutuyorum ve sadece temsil ettikleri kuruma referans veriyorum.

¹¹ Esen ve Bölükbaşı aynı sonuca varmışlardır. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 194]).

¹² Esen ve Bölükbaşı'nın analizinde, "AKP temsilcileri AB reform sürecini arzuladıkları demokratik konsolidasyon ile daha geniş haklar ve özgürlükler için cevap olarak gördükleri biçimindeki yaklaşımı koruyor" diye belirtilmiştir. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 178]). Ancak Esen ve Bölükbaşı parti üyelerinin özgürlük anlayışının sınırlı olduğuna işaret etmektedir.

¹³ Proje koordinatörü, Türk Demokrasi Vakfı , 24.09.2007.

¹⁴ Proje koordinatörü, Türk Demokrasi Vakfı , 24.09.2007.

¹⁵ Esen ve Bölükbaşı'nın analizinde, "Kimin aslında daha Avrupa yanlısı olduğu yönündeki samimiyet sorusu günümüz Türk siyasetine damgasını vurmuş gibi gözükmektedir." (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s.180]).

¹⁶ Esen ve Bölükbaşı da ayrıca CHP'nin bu değişken/birbirine zıt yaklaşımına işaret eder (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", s: 183-185).

¹⁷ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

¹⁸ Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

¹⁹ Üst düzey Dışişleri yetkilisi, 20.09.2007.Diğer hükümet temsilcileri de oyun analogisini kullanmaktadır.

²⁰ Üst düzey Dışişleri yetkilisi, 20.09.2007.Diğer hükümet temsilcileri de oyun analogisini kullanmaktadır.

²¹ AKP Milletvekili, 17.09.2007.

²² Üst düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

²³ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

²⁴ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

²⁵ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

²⁶ Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

²⁷ Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

²⁸ Avrupa Komisyonu yetkilisi, 28.05.2008.

²⁹ AKP Milletvekili, 17.09.2007.

³⁰ Üst Düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

³¹ Üst Düzey hükümet yetkilisi, 20.09.2007.

³² Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

³³ Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

³⁴ Üst düzey Türk delegasyon yetkilisi, 29.05.2008.

³⁵ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

³⁶ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

³⁷ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

³⁸ CHP Milletvekili, 19.09.2007.

³⁹ Bu, Esen ve Bölükbaşı'nın AB "bu adaya Masada eşit muamele yapmak konusunda daha anlayışlı olmalıdır" biçimindeki sonucuyla aynı doğrultudadır. (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 197]).

⁴⁰ Ayrıca Esen ve Bölükbaşı siyasi partiler ve sivil toplum gibi sosyal sektörler tarafından hissedilen "müzakere sürecinde içlemcilik (inclusiveness) eksikliği"nden de söz etmektedir (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 182]).

⁴¹ Avrupa Konseyi yetkilisi, 28.05.2008.

⁴² Avrupa Parlamentosu yetkilisi, 26.05.2008.

⁴³ Avrupa Komisyonu yetkilisi 28.05.2008.

⁴⁴ Esen ve Bölükbaşı da "hem Türk hem AB paydaşlarının daha iyi anlayışa olanak veren yeni iletişim kanalları geliştirmesi gerektiğini" belirtmekte ve "(a) bir süre önce CHP'nin de dahil olduğu Brüksel'de temsil edilen çeşitli Türk paydaşı ile daha yoğun diyalog... doğru yolda bir adım olacaktır" (Esen ve Bölükbaşı, "Attitudes of Key Stakeholders in Turkey", [s. 197]).

